

Pedagogy: Theory, Science and Practice

Collective monograph

RSCI / РИНЦ
Science Index

Yunona Publishing
New York, USA
2020

Yunona Publishing, New York, USA

Pedagogy: Theory, Science and Practice

Reviewers:

Valeriy Okulich-Kazarin,

*Doctor of Educational Sciences, Professor Pedagogical University of Cracow
(Poland)*

Zharovtseva Tatyana Hryhorevna,

*Doctor of Educational Sciences, Professor
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*

Pedagogy: Theory, Science and Practice: Collective monograph. - Yunona Publishing, New York, USA, 2020. - 240 p.

ISBN 978-0-9988574-3-7

Modern educational system is characterized by dramatic changes in all of its links, aimed at achieving a new quality of education. The concept of modernization of education and strategy define the main priorities of these changes - update the objectives and content of education, educational methods and technologies based on the latest achievements of science teaching and innovative approaches to improve it. The book This textbook contains material that reveals the reasons for the need of educational innovations and their implementation in a professional school in modern conditions; the basic concepts, theories and concepts on which they are based; the nature and patterns of pedagogical innovations.

Collective monograph is intended for politicians, scientists, entrepreneurs, teachers, postgraduate students, students, in the field of educational technology specialists.

ISBN 978-0-9988574-3-7

© 2020 Yunona Publishing

© 2020 Authors of the articles

ЗМІСТ

MANAGEMENT OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN INSTITUTION OF SECONDARY EDUCATION. Slyusarenko Nina	4
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЙСЬКОВИХ ЛІЦЕЯХ. Бондаренко О. В.	30
УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПІДХОДУ. Щолокова О. П.	47
КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ. Станіславчук Н. І.	70
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. Безкоровайна О. В., Павлюк Г. С.	88
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СВІТЛІ ІДЕЙ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. Вишківська В. Б., Шикиринська О. В.	108
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ. Канішевська Л. В., Лесик А. С.	127
ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ. Сойчук Р. Л.	152
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ. Шелест Н. А., Канішевська Л. В.	175
ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ. Гончар Л. В., Співак Я. О.	197
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА МОТИВАМИ КІНОСТРІЧКИ «ЗВУКИ МУЗИКИ» (США, 1965). Петько Л. В.	217

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Сойчук Руслана Леонідівна

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри педагогіки початкової освіти

Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне, Україна)

Постановка проблеми та її актуальність. Нині, у час динамічних трансформацій і технологізації, суспільство має запит на особистість, яка виявляє лідерські якості, уміє критично та нестандартно мислити, творчо й рішучо розв'язувати проблеми, самостійно ухвалювати рішення, створювати команду, вміло організовувати діяльність. Така потреба актуалізує проблему формування лідерських якостей підростаючого покоління як засадничої умови успішного розвитку особистості, що підготовлена до самореалізації в сучасному світі, адекватно реагує на зміни, що в ньому відбуваються, та здатна до ствердження демократичної соціальної Української держави.

Нормативно-правовим підґрунтям забезпечення означеної потреби слугують Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепція «Нова українська школа» та ін.

У програмних документах Міністерства освіти і науки України підкреслено своєчасність проблеми формування лідерських якостей підростаючого покоління. Зокрема, в Законі України «Про освіту» вказано на те, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [13].

Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні проголошує, що педагог культивує у зростаючої особистості почуття самоцінності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей; не обмежує її в правах почуватися індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості [15; 16; 26; 30; 45; 47; 49; 59; 60].

Крім того, Концепція «Нова українська школа» регламентує залежність успіху української школи від учителя-лідера, який у своїй професійній діяльності повинен формувати лідерські якості учнів початкової школи, що в сучасній педагогічній освіті постає нагальною проблемою [22].

Предметом наукового пошуку плеяди учених виступали такі аспекти проблеми розвитку лідерських якостей, як: трактування сутності феномену «лідерство» у філософії (М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Кохановський та ін.); тлумачення поняття «лідерські якості», його змісту та компонентів (М. Риженко, Н. Сушик та ін.); психологічні основи виявів лідерства в дитячих групах, їхня специфіка та функції (О. Залужний, І. Кон, А. Краковський та ін.); виховання лідерських якостей зростаючої особистості (О. Безкоровайна, І. Волков, Р. Кричевський, Є. Кузьмін, Б. Паригін та ін.); створення умов для розвитку лідерських здібностей і формування соціально-активної особистості (І. Бех, С. Мудрик, І. Підласий та ін.). Складники означеної проблеми викликали зацікавлення й когорта зарубіжних дослідників, як-от: Е. Богардус, Р. Бейлз, Л. Картер, Р. Стогділл, Ф. Фідлер та ін.

Загальнотеоретичні підвалини формування лідерських якостей особистості закладено у напрацюваннях сучасних вітчизняних учених, серед яких: Д. Алфімов, Р. Сопівник, В. Ягоднікова й ін.

У наукових розвідках вищеназваних авторів ідеться про те, що, попри тривання розвитку лідерських якостей протягом усього життя особистості,

найбільш сенситивним є період навчання в закладі загальної середньої освіти, а саме – у початковій школі. Саме завдяки педагогам виховання лідерських якостей найбільш повно сприяє формуванню в молодшого школяра позитивних соціальних і пізнавальних потреб, стимулює самоствердження зростаючої особистості [9; 38].

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік – найбільш відповідальний період формування особистості дитини. У студіях із вікової та педагогічної психології обґрунтовано, що у молодшому шкільному віці провідною діяльністю учня є навчальна діяльність, пов'язана із розвитком рефлексії, самоконтролю, а також співвіднесенням зовнішніх реакцій із внутрішніми переживаннями [35]. На такий особливий період життя особистості, як молодший шкільний вік, припадає зародження та формування важливих особистісних якостей і рис характеру, що надалі становитимуть той базис, який допоможе зробити крок у підліткове та доросле життя. Йдеться, зокрема, й про навички лідерства. Діти починають демонструвати свої лідерські здібності вже в ранньому віці. Виявом таких здібностей вважають управління іншими дітьми. Діти-лідери самі вибирають ігри, встановлюють їхні правила та вирішують, коли гра має початися та закінчитися. З дітьми-лідерами завжди хоче спілкуватися та товаришувати більшість дітей групи чи ровесників.

Лідером стає найбільш ініціативна, активна й досвідчена особистість, яка цілеспрямовано прагне до лідерства. Для того, щоб бути лідером, потрібно вміти реалізувати наявні від народження задатки та правильно використовувати можливості, які виникають на життєвому шляху. Важливо, що лідер однієї групи не завжди здатний стати лідером іншої [2].

Звернення до вітчизняної та зарубіжної фахової літератури з проблеми лідерства дає підстави стверджувати про напрацювання в сучасній науці широкого спектра точок зору на зміст поняття «лідерство» та підходів до його дослідження. Так, Н. Алексеева, І. Бех, Дж. Террі й інші визначають лідерство як вплив на групу, який спонукає її членів до досягнення бажаної цілі. Лідерство потрактовують як взаємодію між людьми, яка набуває вияву в

конкретній ситуації за допомогою процесу комунікації та спрямована на досягнення мети [56]; явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу загалом у напрямі виконання групових завдань і досягнення цілей [58]; один із механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи виконує роль лідера, тобто об'єднує, спрямовує дії всієї групи, яка, у свою чергу, очікує, приймає і підтримує його дії [24]. Водночас «лідерство» варто розглядати як сукупність основних визначальних властивостей особистості, а саме: фізіологічних, психологічних (емоційних), розумових (інтелектуальних), особистісних (ділових), котрі забезпечують лідерам можливість стверджуватися та зайняти провідну позицію.

Проблему формування лідерства осмислюють у площині трьох підходів. Першим на часі підходом була теорія «властивостей лідера» з її засадничою тезою про те, що лідерами люди народжуються. Низка вроджених властивостей і характеристик особистості (сила та рухливість нервових процесів, комунікативність, здатність до співпереживання, співчуття, емпатія), на переконання прихильників цієї теорії, дасть змогу лідерові зайняти панівне становище в будь-якій ситуації й узяти на себе роль керівника, тобто лідера [6; 8].

Теорію «властивостей лідера» змінила концепція «лідерства як функції групи» (Р. Крачфілд, Д. Креч). Підґрунтям теорії «лідерства як функції групи» виступає бачення лідера як особистості, що фокусує на собі основні цінності групи та проводить через себе всі види групової взаємодії. З огляду на те, що лідер скеровує ведених членів групи до бажаних цілей і контролює їх у цьому процесі, останні вважають його особистістю, котра здатна досягти поставленої групою мети та задовольнити потреби останньої. Ця теорія пропонує сприймати інтереси, потреби групи як найважливіші елементи ситуацій, що в сукупності постають психічними станами групи та відображають очікування її членів. Відповідно до цього лідер орієнтується на очікування, бере до уваги й прагне виконати вимоги групи [6; 8]. Загалом теорія підкреслює вагомість ролі послідовників, які можуть підсилити чи послабити вплив лідера, а лідер, відтак, повинен прислухатися до думки ведених.

Спробою об'єднати попередні концепції лідерства стала теорія «лідерства як функції ситуації» (Р. Бейлс, Т. Ньюком) – найбільш поширена на сучасному етапі [6]. Спостереження за тим, як одні й ті самі особистості, які в різних групах перебували в різному становищі, виконуючи різні соціальні ролі (учень міг бути лідером у класі та веденим у колі однолітків свого двору, вчитель міг бути лідером у колективі та веденим у колі друзів по хобі), змусили дослідників зробити висновок, що лідерство – це результат складного та цілеспрямованого впливу різних чинників і ситуацій, а не тільки функція особистості лідера чи групи. Відтак специфіка лідерства як функції ситуації та ролі полягає в тому, що роль лідера не «дають», він її «бере» сам [12]. Тому лідер – це той, хто у певній ситуації бере на себе набагато більшу за всіх інших відповідальність за виконання групових завдань.

Прикметним є те, що кожна мала група має як мінімум двох лідерів різних типів – емоційного й інструментального. Емоційний лідер відзначається емпатією, співпереживанням, покликаний врегульовувати стосунки між членами групи та створювати позитивний психологічний мікроклімат у групі, де виступає радником та «опікуном» ведених. Інструментальний лідер має добре розвинуті організаторські здібності, тому завжди бере на себе ініціативу щодо організації та реалізації певних видів групової діяльності та відповідально виконує ці завдання [23; 47].

За визначенням В. Шапара, лідер – це член групи, за яким усі інші члени групи визнають право ухвалювати відповідальні рішення у важливих ситуаціях – рішення, що стосуються їхніх інтересів і визначають напрям і характер діяльності всієї групи. Найбільш авторитетною вважають особистість, яка відіграє провідну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі [55].

Н. Сушик тлумачить сутність поняття «лідер» як феномен, що інтегрує різні наукові аспекти, як-от: 1) соціологічний (характеризує лідера як члена групи, здатного її очолити, показати гідний приклад, організувати правильне виконання завдання та якого вибрала більшість членів групи); 2) психологічний

(визначає лідера як члена групи, за яким вона визнає право ухвалювати рішення в значущих і важливих для неї ситуаціях; особистість, яка здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності, відповідає за створення сприятливого мікроклімату в групі та вміє врегульовувати стосунки, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають у групі; особистість, яка здатна впливати на окремих членів групи або на цілу групу, спрямовувати їхні дії на досягнення бажаної цілі); 3) педагогічний (позиціонує лідера як члена колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу) [41; 42].

Для виникнення й існування лідерства необхідним є забезпечення збігу двох його пов'язаних із двоякістю природи лідерства складників: потреби дитячого співтовариства в різноманітних лідерах, з одного боку, й особистісних особливостей дитини (схильностей, мотивації, характеру, потреби в самоствердженні) – з іншого. Збіг призводить до формування лідерської позиції дитини й ефективного лідера, а розбіжність – до появи формального лідера чи руйнування системи лідерства.

Здібності лідера, як і будь-які інші, можуть набувати повного вираження або ж ні. Лідера не вибирають, він висувається сам завдяки власним особистим якостям – ініціативності й активності. Дослідники вважають, що в кожному колективі обов'язково з'являється яскравий лідер, який впливає на інших членів колективу. Утім особистість, яка виявила себе як лідера в одній ситуації, за інших умов та в іншій ситуації може поступитися лідерським місцем іншій особистості. Для того, щоб визначити лідера, потрібно поспостерігати за групою, що робить певну справу чи вирішує завдання: особистість, до якої найбільше дослухаються, чиї поради слухають, а вказівки виконують, і є лідером групи.

Як стверджує Д. Алфімов, «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність інших задля розв'язання завдань, поставлених перед

групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового [2].

З огляду на вищевикладене постає очевидною одностайність дослідників у позиціонуванні лідера як особистості, що займає в групі авторитетне становище, має повагу членів групи, здатна вести за собою інших до бажаної мети та спрямовує їхні дії задля досягнення обраних цілей.

Аналіз наукової літератури з проблеми формування лідерських якостей особистості уможливив формулювання терміна «лідерські якості зростаючої особистості» як сукупності властивостей особистості, які дають їй змогу займати позицію лідера у групі, мати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників, досягати групою поставлених цілей, а також створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі.

На переконання В. Ягоднікової, лідерські якості є властивостями особистості, які забезпечують ефективне лідерство. До таких належать: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу та призводять до досягнення мети [57].

Д. Алфімов виокремлює якості особистості молодшого школяра, що характеризують його як лідера. До переліку названих якостей автор уводить такі означення, як: відповідальний; вимогливий до себе й до інших у виконанні спільної справи; чесний перед собою та перед іншими членами колективу; самостійний у виконанні дорученої справи; здатний до співчуття та співпереживати, тобто до емпатії; здатний до активного впливу на інших; має комунікативні навички, уміє уважно слухати інших і відповідати на запитання; організований у будь-яких сферах життєдіяльності; уміє показати особистий приклад у поведінці й діяльності; упевнений у собі; знається на виконанні доручених справ; уміє керувати собою, власними емоціями; готовий ухвалювати відповідальні рішення [3].

На думку Н. Семченко [37] та О. Павлової [29], видається доцільною стратифікація лідерських якостей особистості за такими групами: 1) інтелектуально-креативні, що забезпечують здатність особистості

приспосовуватися до нових життєвих умов, досягати швидкості у виконанні завдань, успішного результату діяльності (швидкість, гнучкість, креативність, критичність, аналітичність, продуктивність, ерудованість, точність тощо); 2) морально-вольові, що допомагають особистості свідомо регулювати, корегувати свою поведінку та діяльність, пов'язану з подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод, а також є необхідними лідеру для створення в колективі сприятливого мікроклімату, який уможлиблює зміцнення та покращення стосунків між членами групи (людинолюбство, альтруїзм, ввічливість, тактовність, сумлінність, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, рішучість, витримка, терплячість, енергійність, впевненість у собі, самокритичність тощо); 3) організаторсько-ділові, що постають обов'язковою передумовою опанування особистістю організаторської діяльності (особиста організованість, заповзятливість, об'єктивність, енергійність, справедливість, компетентність та ін.); 4) емоційно-комунікативні, що набувають вияву у сфері спілкування, сприяють успішності та результативності дій особистості у виконанні й вирішенні різноманітних завдань (комунікабельність, емпатія, дружелюбність, ініціативність, спостережливість, толерантність тощо) [37].

О. Тихомирова визначила загальні та специфічні якості особистості лідера, серед яких: 1) загальні якості (притаманні не лише лідерам, а й тим, хто хоче такими стати): активність, організованість, ініціативність, наполегливість, працездатність, рішучість, товариськість, самостійність; 2) специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [53; 39; 40].

Відтак учень може стати лідером класу, якщо буде мати хоча б одну якість, яка перевершує та є краще розвинутою, ніж якості однокласників.

Для цього Д. Алфімов пропонує моделі наступності виховання лідерських якостей школярів (у початковій школі – це активності, здатності до товариських

взаємин, уміння слухати співрозмовника, рішучості, готовності до самостійного виконання завдань, упевненості в собі [3]) та називає такі основні складники лідерських якостей: 1) загальні властивості лідера як система його ціннісних орієнтирів і ставлення до навколишнього світу та людей; 2) лідерська поведінка як умова взаємного сприйняття, взаєморозуміння, взаємооцінки; 3) ситуація, у якій діє лідер, як передумова успішної діяльності [3; 4].

Тому базовими компонентами особистості з лідерськими якостями є виховання:

- вільної особистості, яка має почуття власної гідності, громадянськість, патріотичність і виявляє навички самодисципліни, самоаналізу та саморегуляції;

- гуманної особистості з такими якостями, як: доброта, турботливість, співпереживання, милосердя, терпеливість і готовність допомогти;

- духовної особистості, що відчуває постійну потребу в пізнанні та самопізнанні, самокорекції, пошуку сенсу життя;

- творчої особистості, для якої характерний постійний розвиток здібностей, знань, умінь, навичок, креативності, критичності мислення, наявність постійного бажання самовдосконалюватися;

- практичної особистості, яка сумлінно та старанно усуває перешкоди, що виникають на її шляху, працьовитої, котра знає мови та відзначається хорошими манерами [36; 38; 48].

Водночас варто зауважити про наявність так званих «роз'єднувачів», тобто рис характеру і звичок, які «роз'єднують» особистість і лідерство. Коло таких утворюють: низька самооцінка та неповага до себе; надмірна схильність до виправдань і відмовок; внутрішні бар'єри у свідомості, що не дають змогу рухатися вгору; небажання пробачити інших, відпустити та не жалкувати за втраченими можливостями; недостатнє використання своєї уяви; нехтування власного творчого потенціалу; потреба завжди мати рацію; слабкі комунікативні здібності (невміння слухати й говорити); не вміння примиритися зі своїми страхами; відсутність чітких цілей; нестача обов'язковості; страх

ризик, провальних рішень; нездатність прийняти відповідальність за своє життя; втрата надії; брак мужності, рішучості; невміння фантазувати та мріяти; нелюбов до себе; марнославство [23].

Крім того, на сьогодні розрізняють «формальне» та «неформальне» лідерство. «Формальне» лідерство пов'язане з установленими правилами призначення лідера та передбачає функціональне ставлення. «Формальними» лідерами вважають тих, кого на лідерство, так би мовити, призначили. Формальний лідер здебільшого постає виконувачем адміністративних обов'язків. Так, староста класу – це «формальний лідер», який зобов'язаний стежити за дотриманням шкільних «законів» у класі, проводити класні збори, розробляти графік чергування в класі, відзначати відсутніх. Старосту класу вибирає класний керівник (чи загалом клас) з огляду на наявність у кандидата таких рис особистості: старанність, дисциплінованість, вимогливість і відповідальність. У тому разі, коли старосту обирає клас, однією з найбільш вагомих якостей «формального лідера» є вміння знаходити спільну мову зі значущими людьми (учителями, директором) і колективом.

На відміну від «формального» «неформальне» лідерство виникає на основі особистих взаємин членів певного колективу. «Неформальний» лідер – це особистість, яку колектив підтримує незалежно від того, яку остання обіймає «посаду» й чим займається. Такий лідер завжди знаходить підтримку та повагу у своїй групі. Порівняно з «неформальним» лідером офіційний (староста класу) високого авторитету серед однокласників не має, є переважно вибраним учителем, значно рідше – однокласниками.

З огляду на те, що саме класний керівник призначає ту чи ту особистість бути офіційним лідером (старостою класу), він зобов'язаний знати «неформального» лідера класу та вибудовувати взаємостосунки між «формальним» і «неформальним» лідерами без виникнення сутичок із приводу управління класом [35].

На сучасному етапі в науковому середовищі послуговуються типологією лідерства, спроектованою на зміст, стиль і характер діяльності лідера. Йдеться

про: 1) зміст діяльності (а) лідер-натхненник, що пропонує програму поведінки; 2) лідер-виконавець, організатор виконання вже заданої програми; в) лідер, який є водночас і натхненником, і виконавцем); 3) стиль керівництва: (а) авторитарний, б) демократичний, в) що поєднує в собі елементи того й того стилю); 4) характер діяльності: (а) універсальний, тобто такий, що постійно виявляє свої якості лідера; б) ситуативний, тобто такий, що виявляє якості лідера лише в певних, специфічних ситуаціях) [23; 24].

В учнівському колективі можна виокремити такі ролі лідера, як: лідери-організатори (ділові), лідери-генератори емоційного настрою (емоційні), лідери-ініціатори, лідери-умільці, лідери-ерудити [52].

Те, що лідер у межах взаємостосунків зі своїм оточенням впливає на нього, зумовлює потребу вираження значення для учнів початкової школи товариства однолітків як важливого каналу інформації, що її не надають їм дорослі. Таке товариство, зважаючи на спільну діяльність, під час якої учні підпорядковані колективним правилам і виконують свої обов'язки, постає середовищем побудови міжособистісних взаємин із реалізацією емоційного контакту, взаємодії й емоційного розвитку особистості. Лідер як особистість, що має авторитет, повагу та вплив на членів колективу, є особливо дотичною до вищеназваних факторів.

Саме на час молодшого шкільного віку припадають зміни у ставленні учнів один до одного, пов'язані з орієнтацією на ровесників і класний колектив, налагодження колективних зв'язків, формування групової думки, взаємооцінки та вимогливості один до одного. Посилення в учнів молодшого шкільного віку усвідомленості їхніх потреб призводить до появи мотивів поведінки та діяльності, а також розвитку інтересів, що відзначаються нестійкістю та поверховістю. Загалом основні потреби учнів початкової школи співвідносні з необхідністю: постійного спілкування з однолітками; емоційного контакту; визнання, оцінки своїх дій і вчинків; виявлення власних позицій у ставленні до інших, світу; дружби, товариськості, поваги до особистості, самоповаги, набуття нових знань і вмінь для пізнання довкілля. Зважаючи на це, перед

учителем постає важливе завдання: усвідомити мотив учинку школяра, пояснити його сутність і правильність у різних життєвих ситуаціях, створюючи ситуацію емоційного «переживання» разом із практичним застосуванням отриманих знань [17; 47].

Прикметною особливістю періоду початкової школи є закладання підвалин формування самооцінки учня, що опосередковує його ставлення до себе, інтегрує досвід власної діяльності та спілкування з іншими людьми, а також визначає поведінку та розвиток у майбутньому [10].

Власне самооцінка співвідносна з однією із фундаментальних потреб особистості – потребою самоствердження, що визначається співвідношенням її реальних досягнень і того, на що вона претендує, які цілі перед собою ставить, тобто її рівня домагань [4; 5].

На основі досліджень І. Кона [19] та М. Заміщак [14] виокремимо такі рівні самооцінки учнів початкової школи: високий (здатний до самоцінних дій: оцінює свою поведінку, дії, ставлення, позицію; адекватно себе оцінює; розуміє моральні ідеали, норми та оцінює себе відповідно до них; здійснює самокорекцію та саморегуляцію самооцінки); задовільний (опосередковано оцінює власні дії, ставлення, позиції, частково розуміє моральні ідеали та норми, зрідка оцінює себе відповідно до них; здебільшого порівнює себе з однолітками та ровесниками; самокорекція самооцінки не завжди притаманна, а саморегуляція непостійна); низький рівень (невизначено оцінює власні дії, самооцінка не чітка, моральні норми й ідеали не є цінністю; самокорекції та саморегуляції самооцінки немає чи має ситуативний вияв).

Відтак учневі-лідеру повинна бути властива оптимальна адекватна самооцінка, що допомагає правильно розраховувати свої сили під час виконання завдань із різною складністю, критично оцінювати власну діяльність та окреслювати досяжні цілі. До оптимальної адекватної самооцінки учня-лідера зараховуємо високий рівень самооцінки та самооцінку вищу за середній рівень (особистість себе цінує, поважає та задоволена своїми успіхами).

Це забезпечує загальну зорієнтованість особистості, досить інтенсивне засвоєння моральних вимог, які висувають не тільки вчителі, а й товариші, появу нових моральних почуттів і потреб. Навчальна діяльність створює в учнів молодшого шкільного віку навчальної цілеспрямованості, а відтак зумовлює формування громадського вектора поведінки, зацікавленості справами, проблемами та переживаннями інших школярів та однолітків. На початку шкільного життя групова спрямованість учня набуває вияву в його бажанні перебувати у товаристві ровесників, прагненні робити все разом із ними та не відставати.

Зрозуміло, що учні навчаються вибудовувати стосунки з однолітками та входити в колектив шляхом участі у груповій, колективній діяльності. Групова діяльність детермінує виникнення в учнів таких потреб, як взаємовимогливість і взаємодопомога, а також задоволення потреби у взаємодовірі. Загалом означений віковий період постає часом формування ядра особистості, набуття ним досвіду моральної поведінки.

Те, що у молодшому шкільному віці учень активно навчається виконувати вимоги колективу, а також виявляє ініціативу в постановці вимог, виборі спільної діяльності та завдань, які йому подобаються, пов'язане з виникненням ще одного новоутворення – відносно стійких форм його поведінки та діяльності, які у майбутньому становитимуть основу формування характеру [33].

Водночас молодші школярі демонструють неналежну сформованість певних особистісних новоутворень, серед яких: недостатньо усвідомлене сприйняття шкільного життя, пов'язане з необхідністю впорядкувати й організувати його за певними законами та правилами співжиття; неповне усвідомлення внутрішньої етичної інстанції, такої як совість (орієнтування лише на зовнішній контроль дорослих, невміння діяти самостійно), що призводить до виникнення у школярів почуття невпевненості в собі, спричиняє конфлікти у спілкуванні; відсутність переваг і продуманих дій над імпульсивними; несформованість адекватної самооцінки [1; 4].

Учителеві початкової школи варто провадити виховну роботу з корекції таких недоліків у площині створення специфічних для учнів початкової школи особистісних новоутворень, зокрема довільності психічних процесів, внутрішнього плану дій та рефлексії, інтелектуалізації життя дитини. Відомо, що ефективність виховання залежить від спрямованості освітньо-виховного процесу, форм і методів його організації. Пріоритет для учнів початкової школи становлять активні методи, що зорієнтовані на самостійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості [34]. Зважаючи на домінування в учнів початкової школи образного мислення, найбільш результативними для них є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, веселі старты, естафети, догляд за рослинами і тваринами [26].

Одним із найбільш ефективних шляхів формування лідерських якостей особистості молодшого шкільного віку вважають використання засобів рухливих ігор. Так, В. Шинкарчук потрактовує гру як «...форму поведінки тварин і людини, в якій відтворюються характерні риси об'єктивно доцільних способів дій, моделюється відношення співробітництва або конфлікту між індивідами» [54, с. 107]. За визначенням В. Шапара, гра – це «...форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури» [55, с. 185]. В. Бусел грою називає «підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою і спортом одночасно» [7, с. 326].

Ефективне та результативне провадження учнями початкової школи ігрової діяльності передбачає керівництво нею із забезпеченням виконання вимог щодо: 1) підготовки учнів до ігрової діяльності (розповісти правила, завдання та тривалість гри, перевірити, чи гравці зрозуміли мету гри, послідовність дій, за потреби повторити пояснення для повного розуміння учнями); 2) забезпечення кожного гравця необхідним для гри матеріалом; 3) поділу складної гри на етапи (спочатку проводити гру послідовно, від одного етапу до іншого, а після її засвоєння – цілком із подальшим ускладненням, додаванням нових елементів); 4) контролю дій гравців дорослим, який вчасно реагує на порушення правил, оцінює та спрямовує ігрові дії учнів; 5) дотримання під час гри гуманних принципів навчання (кожен учень повинен почуватися бажаним і необхідним для ігрової діяльності).

А. Новіков [27] запропонував низку принципів організації ігрового простору, до якої належать: 1) *принцип відображення та перетворення*, що передбачає систему зв'язків «гра – об'єктивна реальність» (учень перетворює реальну ситуацію на уявну, додавши елемент нереальності; внутрішнє планування дій допомагає йому ефективно провадити ігрову діяльність, перетворюючи раніше засвоєнні знання й іншу здобуту інформацію на ігрову ситуацію); 2) *принцип самовираження*, що зорієнтований на систему зв'язків «гра – суб'єкт гри» (в ході ігрової діяльності суб'єктом гри виступає учень-гравець, який через гру розкриває свій суб'єктивно-особистісний світ); 3) *принцип розвитку ігрової діяльності*, що спроектований на систему зв'язків «гра – попередній досвід ігрової діяльності» (розвиток ігрової діяльності варто розглядати у двох площинах – у руслі історичного розвитку людства та в руслі індивідуального розвитку кожної окремо взятої людини); 4) *принцип норми діяльності та нормотворчості*, що пов'язаний із системою зв'язків «гра – норма дії» (гра буде існувати та розвиватися тільки тоді, коли її учасники дотримуватимуться правил, разом ітимуть до бажаного результату, підпорядковуватимуться прийнятим у грі нормам); 5) *принцип спілкування*, що

зорієнтований на систему зв'язків «гравець – гравець» (гра допомагає розвивати комунікацію, налагодити взаєморозуміння між гравцями та сприяє розвитку товариськості у процесі спілкування).

Саме від особистості вчителя, ефективності поєднання та керування різними видами діяльності й формами роботи залежить успіх процесу формування лідерських якостей учнів початкової школи й успішність останніх у майбутній навчальній і професійній діяльності.

У дослідженні Є. Тихомирової, присвяченому проблемі становлення школяра-лідера, обґрунтовано три шляхи реалізації такого процесу [53].

Перший шлях становлення учня-лідера – просвітницький – передбачає цілеспрямоване інформаційне навчання учня початкової школи способами опанування ролі лідера, розкриття сутності поняття «лідер» шляхом отримання інформації про різноманітні способи виконання ролі лідера під час тренінгів, годин цікавого спілкування на тему лідерства й унаслідок прищеплення йому здатності самореалізовуватися в ролі лідера).

Другий шлях – діяльнісно-практичний, або «шлях спроб і помилок» – позначений практичним виконанням учнем початкової школи ролі лідера та набуття ним вагомого практичного досвіду в цьому.

Третій шлях – інтегрований – відображає становлення учня початкової школи як лідера, що уможлиблює поєднання його спеціальної теоретичної підготовки та практичної діяльності.

Задля успішного формування особистості учня-лідера вчитель повинен дотримуватися певної сукупності принципів, а саме:

- довіряти й показувати учням свою довіру до них;
- допомагати школярам зрозуміти завдання, за потреби додатково індивідуально пояснювати;
- враховувати внутрішню мотивацію учнів;
- виступати для учнів особистістю з багатим досвідом, до якої завжди можна звернутися в разі виникнення труднощів чи проблем;
- виконувати роль наставника та порадирика для всіх учнів;

- розвивати в собі емпатію, здатність розуміти емоційний настрій колективу та вміння створювати позитивний мікроклімат у групі;
- відкрито висловлювати свої почуття, використовувати «Я повідомлення»;
- брати активну участь у груповій взаємодії;
- демонструвати лідерську поведінку: різноманітні стилі лідерства, якості особистості лідера, повагу до прав і свобод інших, делегування повноважень задля сприяння формування лідерської позиції [11].

Виховання учнів початкової школи розгортається в ході навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом привнесення ціннісних складників у зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільно-взаємодіючій діяльності» й на уроках, і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель-учень», «учень-учень»; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості [34].

Позаяк учням початкової школи притаманна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, а надто сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємостосунків, дієвість процесу виховання забезпечує його реалізація в руслі особистісно-орієнтованого підходу [33]. Відтак застосування вчителем особистісно-орієнтованого підходу до навчання сприяє розвитку творчого потенціалу кожного школяра, покращенню взаємодії та співтворчості вчителя й учня.

Видається безсумнівно слушною теза про те, що внутрішнє самопочуття, емоційний настрій вихованця значною мірою залежить від особистості вчителя початкової школи. Учитель початкової школи є для учня наставником і помічником, тому повинен допомагати останньому не тільки здобувати знання, опановувати необхідні вміння та навички, а й розкривати лідерські здібності, творчі вміння, адаптуватися в класному колективі. Педагог зобов'язаний опікуватися духовно-моральним розвитком учня, сприяти самостійній реалізації його здібності до практичної діяльності [18].

Класні керівники мають пам'ятати те, що лідера висуває діяльність. Для забезпечення можливості цього організація освітньо-виховного процесу повинна передбачати створення сприятливих умов для групової взаємодії учнів, участь у колективних творчих справах, які позитивно впливають на психологічний мікроклімат і на взаємини в класі. На різних етапах розвитку колективу класний керівник має вирішувати конкретні завдання виховання і, спираючись на учнівський колектив, провадити відповідну виховну роботу з класом і з окремими учнями з огляду на вікові й індивідуальні особливості учнів, рівень їхніх знань і стан успішності, дисципліни в класі, наявність лідерських якостей і таких якостей, як працьовитість, колективізм, усвідомлення громадського обов'язку [28].

Висновки. Загалом, попри помітну зорієнтованість учнів початкової школи на дію й активність, їхня неадекватна самооцінка нерідко стає причиною невдач у виконанні ролі лідера, опануванні лідерських якостей. Потенціал означеного періоду навчання у школі щодо виховання учнів-лідерів полягає в тому, що саме цей час припускає закладення підвалин підготовленості учня молодшого шкільного віку до лідерства – уміння надалі бути комунікабельним, дружелюбним, самостійним, мати організаторські здібності, розвинуту емпатію, бути здатним брати на себе відповідальність і виявляти ініціативу.

Отже, складність, багатогранність і надзвичайна важливість проблеми формування лідерських якостей учнів початкової школи зумовлена очевидною детермінованістю ефективної організації вчителем освітньо-виховного процесу, створення ним сприятливих умов для вияву активності та формування лідерських якостей і повноцінної реалізації потенційних можливостей особистості кожного учня як центральної умови його успішного розвитку та самореалізації в сучасному мінливому світі.

Література

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 1999. 672 с.
2. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Класич.

приват. ун-т / голова ред. ради: А. О. Монаєнко; редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.). Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44–51.

3. Алфімов Д. В. Структура лідерських якостей особистості школяра. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2010. № 6 (41). С. 35–44.

4. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: монографія. Рівне : РДГУ, видавець Олег Зень, 2009. 470 с.

5. Безкоровайна О. В. Проблема виховання толерантної особистості в умовах полікультурності сучасного освітнього простору. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1 (89). С. 85–89.

6. Вайнцвайг П. Десять заповідей творчої особистості. Москва : Прогрес, 1990. 150 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

8. Волков И. П., Емельянов Ю. И. К критике «теории черт» лидерства. *Человек и общество*. 1973. Вып. 11. С. 225.

9. Воронюк О. Педагогічні аспекти формування лідерських якостей молодших школярів в умовах сучасної початкової школи. URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/1/voron.PDF> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Выготский Л. С. Кризис семи лет. Собрание сочинений: в 6 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 4. 426 с.

11. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

12. Гроховський В. В. Шляхи профілактики психопатії і психопатоподібних розладів у дітей. Харків, 1980. 402 с.

13. Закон України «Про освіту» від 04.04.2016. № 3491-д. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2OZ7LA.html (дата звернення: 15.04.2020).

14. Заміщак М. І. Психологічні умови становлення моральної самооцінки молодших школярів: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Дрогобицький державний пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2014. 268 с.

15. Канішевська Л. В. Специфіка виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. *Соціологія : теорія, методика, маркетинг*, 1999. Вип. 4. С. 77–84.

16. Канішевська Л. В. Кузьменко Л. В. Свириденко С. О. Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 336 с.

17. Карпович Ю. В. Психолого-педагогічні особливості виховання дисциплінованості учнів молодшого шкільного віку. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 1. С. 212–220. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2015.1.27.

18. Класному керівнику: навч.-метод. посібник / за ред. М. І. Рожкова. Москва: Вид. центр «ВЛАДОС», 2001. 156 с.

19. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.

20. Концепція «Нова українська школа». URL : <http://mon.gov.ua/202016/08/17/mon.pdf>.

21. Концепція національного виховання дітей та молоді у національній системі освіти. *Інформаційний збірник МО України*. 1996. № 13. С. 68–72.

22. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16/nacjonalno-patriotichne-vihovannya>.

23. Кричевский Р. Л. Психология лидерства: учеб. пособ. Москва: Статут, 2007. 542 с.

24. Кузякин А. П. Что такое лидер и лидерство? *Освіта*. 2000. № 4. С. 89–99.

25. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Сластенина. 3-е изд., испр. и доп. Москва, 2000. 200 с.

26. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS2612>.

27. Новиков А. М. Методология игровой деятельности. Москва: Егвес, 2006. 220 с.
28. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Класний керівник у сучасній школі: метод. посіб. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1996. 156 с.
29. Павлова О. А. Социально-педагогические условия реализации лидерского потенциала старших подростков временных детских объединениях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Костромской государственной ун-т им. Н. А. Некрасова. Кострома, 2004. 165 с.
30. Петько Л. В. Виклики ХХІ століття для освітнього простору України. *Наукові праці* [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т імені Петра Могили; ред. кол. : О. П. Мещанінов (голова) [та ін.]. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14.
31. Петько Л. В. Гурток «Мандрівники» та формування соціальної активності молодших школярів. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / Редкол. В. В. Кузьменко та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С. 34–39.
32. Петько Л. В. Підлітки і туризм. *Радянська школа*. 1989. № 2. С. 35–40.
33. Проскура О. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: навч. посіб. для студ. Київ: Абрис, 1997. 199 с.
34. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
35. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2010. 360 с.
36. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 439–448.
37. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 215 с.
38. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : монографія. Рівне: О. Зень, 2016. 416 с.
39. Відповідальність як найважливіша характеристика зростаючої особистості. *Інноватика у вихованні*: зб. наук. пр. Вип. 2 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол. : О. Б. Петренко [та ін.]. Рівне : РДГУ, 2018. С. 212–221.
40. Сойчук Р. Л. До проблеми сутності смисложиттєвих цінностей особистості. *Сучасні інформаційні та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вип. 51. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С. 77–81.
41. Сойчук Р. Л. Інформаційно-комунікаційні технології та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Вип. 4. Рівне : РДГУ, 2016. С. 220–230.
42. Сойчук Р. Л. Методи виховання національного самоствердження в учнівській молоді. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Вип. 5. Рівне : РДГУ, 2017. С. 172–183.
43. Сойчук Р. Л. Національні цінності як регулятор національного самоствердження особистості. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2. С. 153–158.
44. Сойчук Р. Л. Особливості організації проектної діяльності у процесі виховання національного самоствердження в учнівській молоді. *Інноватика у вихованні*: зб. наук. пр. Вип. 3. Рівне : РДГУ, 2016. С. 146–155.
45. Сойчук Р. Переосмислення дефініцій у контексті проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 4 (88). С. 55–58.
46. Сойчук Р. Л. Позитивні емоції та почуття успіху у вихованні національного самоствердження особистості. *Scientific Issue of Knowledge, Education, Law and Management. KELM*. Fundacja «Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO». Lodz. № 4 (12). 2015. S. 225–237.

47. Сойчук Р. Л. Психологічне підґрунтя виховання національного самоствердження в учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка», 2015. № 12/13. С. 107–110.

48. Сойчук Р. Л. Структурна і змістова характеристики національного самоствердження особистості. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 4. С. 125–129.

49. Сойчук Р. Л. Сутність та особливості використання рефлексивно-експліцитного методу у вихованні національного самоствердження в учнівської молоді. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14 (57). Рівне : РДГУ, 2016. С. 26–29.

50. Сойчук Р. Л. Сутність та провідні принципи виховання національного самоствердження учнівської молоді. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Г. Ничкало та ін.]. Київ ; Вінниця : Планер, 2015. Вип. 41. С. 144–148.

51. Сойчук Р. Л. Теоретико-прикладні засади виховання національного самоствердження учнівської молоді у позаурочній діяльності. *Scientific Issue of Knowledge, Education, Law and Management. KELM – Fundacja «Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO»*. Lodz. № 3 (11). 2015. S. 309–321.

52. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2013. С. 110–115.

53. Тихомирова О. Виховання лідера. *Шкільний світ*. 2009. № 8. С. 19–23.

54. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: гол. ред. Української Радянської енциклопедії, 1986. 796 с.

55. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник: близько 2500 термінів. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

56. Шкала лідерського поведіння Р. Танненбаума и У. Шмидта. URL : <https://socyus.ru/navigatsiya/shkala.liderskogo/povedeniya/html>.

57. Ягоднікова В. Виховання лідерів. *Виховна робота в школі*. 2009. № 10. С. 2–36.

58. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно-орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2006. 25 с.

59. Matviienko O. Integration of fundamental and practical training future primary school teacher in the context of a new Ukrainian school development // *Perspectives of research and development : Collection of scientific articles*. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. P. 147–150.

60. Pet'ko L., Dryha I. The higher education in the focus of modern educational technologies // *World scientific extent: Collection of scientific articles*. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. P. 415–419.

61. Pet'ko L. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020. *Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles*. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. P. 467–472.

Анотації

УДК 373.3.035:316.46

Сойчук Р. Л. Формування лідерських якостей учнів початкової школи: погляд на проблему.

Розглянуто зміст понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості особистості». Осмислено проблему формування лідерства у площині трьох підходів (теорій «властивостей лідера», «лідерства як функції групи», «лідерства як функції ситуації»). Досліджено, що на молодший шкільний вік, припадає зародження та формування важливих лідерських якостей і особистісних рис характеру. З'ясовано, що «лідерські якості зростаючої особистості» – це

сукупність властивостей особистості, які дають їй змогу займати позицію лідера у групі, мати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників, досягати групою поставлених цілей, а також створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі. У контексті проблеми дослідження розглянуто стратифікацію лідерських якостей особистості за групами. Схарактеризовано базові компоненти особистості з лідерськими якостями, типологію лідерства та ролі лідера. Звернуто увагу на наявність так званих «роз'єднувачів», тобто рис характеру і звичок, які не сприяють формуванню лідерських якостей зростаючої особистості та прикметну особливість періоду початкової школи як закладання підвалин формування самооцінки учня. Означено основні шляхи, принципи, форми і методи успішного формування особистості учня-лідера в ігровій діяльності.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості зростаючої особистості, учні початкової школи, учень-лідер, ігрова діяльність.

Сойчук Р. Л. Формирование лидерских качеств учащихся начальной школы: взгляд на проблему.

Рассмотрены содержания понятий «лидер», «лидерство», «лидерские качества личности». Осмысленно проблему формирования лидерства в плоскости трех подходов (теорий «свойств лидера», «лидерства как функции группы», «лидерства как функции ситуации»). Доказано, что на младший школьный возраст, приходится зарождение и формирование важных лидерских качеств и личностных черт характера. Выяснено, что «лидерские качества растущей личности» – это совокупность свойств личности, которые дают ей возможность занимать позицию лидера в группе, иметь новое видение решения проблемы, успешно влиять на последователей, достигать группой поставленных целей, а также создавать положительную социально-психологическую атмосферу в коллективе. В контексте проблемы исследования рассмотрено стратификацию лидерских качеств личности по группам. Охарактеризованы базовые компоненты личности с лидерскими качествами, типологию лидерства и роли лидера. Обращено внимание на наличие так называемых «разъединителей», то есть черт характера и привычек, которые не способствуют формированию лидерских качеств растущей личности и отличительную особенность периода начальной школы как фундамента формирования самооценки ученика. Отмечены основные пути, принципы, формы и методы успешного формирования личности ученика-лидера в игровой деятельности.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества растущей личности, ученики начальной школы, ученик-лидер, игровая деятельность.

Soichuk Ruslana. Developing leadership qualities in primary school students: a look at the problem.

The meaning of the concepts «leader», «leadership», «leadership qualities of personality» is considered. The problem of leadership formation in the plane of three approaches (theories of «leader properties», «leadership as a function of the group», «leadership as a function of the situation») is comprehended. It is investigated that at the early school age, there is the emergence and formation of important leadership qualities and personality traits. It was found that «leadership qualities of a growing personality» is a set of personality traits that allow to take the position of leader in the group, have a new vision of solving the problem, successfully influence followers, achieve group goals, and create a positive social –psychological atmosphere in the team. In the context of the problem research, the stratification of individual leadership qualities by groups is considered. The basic components of personality with leadership qualities, typology of leadership and the role of a leader are characterized. Attention is drawn to the presence of so-called «disconnectors», which are character traits and habits that do not contribute to the formation of leadership qualities of the growing personality and a notable feature of the primary school period as

a laying foundation for student self-esteem. The basic ways, principles, forms and methods of the successful student-leader personality formation in game activity are defined.

Key words: leader, leadership, leadership qualities of a growing personality, elementary school students, student-leader, play activities.